

Keywords: essay, Russian aggression, Donbass, social concerns, society, nation, spiritual revival, national culture.

РЕЦЕНЗЕНТИ: *Романцов В.М., д.і.н., проф.; Задунайський В.В., д.і.н., проф.*

УДК 930.253(477.73):94(477.7)''187/191''

А.С. Кухлєв

**ФОНДИ ОСОБОВОГО ПОХОДЖЕННЯ ДЕРЖАВНОГО АРХІВУ
МИКОЛАЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ ЯК ДЖЕРЕЛО З ІСТОРІЇ ПІВДЕННОЇ УКРАЇНИ
(ДРУГА ПОЛ. ХІХ - ПОЧ. ХХ СТ.)**

В роботі аналізуються матеріали особового походження, що зберігаються в фондах Державного архіву Миколаївської області. Виявлено та систематизовано наявний комплекс джерел із соціально-економічної, повсякденної та культурної історії Миколаївщини другої половини ХІХ - початку ХХ ст. На основі комплексного аналізу матеріалів особового походження визначено напрямки історичного реконструювання історії регіону. Наративи, до яких належать автобіографії, щоденники, записні книжки, спогади, матеріали листування тощо, містять багатий фактологічний матеріал, однак вимагають критичного аналізу із застосуванням широкого комплексу джерелознавчих прийомів та методів.

Ключові слова: *фонди, матеріали особового походження, архів, спогади, листування, щоденники, Миколаїв.*

Розширення джерельної бази досліджень шляхом запровадження до наукового обігу нових документів та матеріалів, а також вивчення їхнього інформаційного потенціалу залишається одним з перспективних напрямків розвитку вітчизняної історичної науки. Матеріали особового походження, які відкладаються під час життя та діяльності тієї чи іншої людини, її сім'ї та роду, є невід'ємною частиною джерелознавчої бази для вивчення історії Півдня України, його соціально-економічного розвитку, культурного життя, повсякденності.

До таких документів належать спогади, щоденники, автобіографії, листування тощо. Традиційно вони зберігалися в сховищах музеїв та бібліотек, в приватних колекціях. Однак із часом неухильно зростала роль архівів у збиранні та опрацюванні документів особового походження, оскільки зберігання джерел такого роду у вигляді цілісних комплексів, як це здійснюється в архівах, а не розрізнених по відділах експозицій, є найбільш доцільним.

Проблема вивчення та використання в історичній науці матеріалів особового походження знайшла своє відображення у роботах історичного, краєзнавчого, джерелознавчого спрямування. Серед праць, присвячених їхньому вивченню та аналізу, можна виділити роботи С. Арабаджи [1], А. Гедьо [2], М. Казьмірчук [3], М. Коляструк [4], О. Косенка [5], Н. Шушлянікової [5] та ін. Разом із тим, питання комплексного використання матеріалів особового походження в якості джерела з історії Південної України так і не стали темою окремої наукової розвідки.

Метою дослідження є визначення інформаційного потенціалу матеріалів особового походження як джерела з історії Південної України другої половини ХІХ - початку ХХ ст., що зберігаються у фондах Державного архіву Миколаївської області.

Практична значущість даної розвідки полягає в тому, що серед перспектив вивчення матеріалів особового походження на сучасному етапі стоїть розробка методологічних і методичних проблем їхнього використання у наукових дослідженнях; пошук і наукова атрибуція неопублікованих наративних джерел; створення зведеного каталогу опублікованих і неопублікованих матеріалів. Виконання цих задач дасть змогу ввести до наукового обігу значний масив цінної історичної та біографічної інформації. Матеріал дослідження може бути використаний при підготовці лекцій та спеціальних курсів для студентів вищих навчальних закладів, підготовці посібників і підручників із історії України та джерелознавства, в краєзнавчій роботі.

Фонди особового походження включають широкий спектр відомостей про життя наших попередників, несуть суб'єктивну оцінку найважливіших подій суспільно-політичного, соціально-економічного та культурного життя народу.

Значний інтерес представляють спогади про Василя Андрійовича Страдомського (1831-1902), написані його сином Борисом. Лікар за фахом, учасник Кримської війни, В.А. Страдомський був помітною постаттю в житті Миколаєва останньої третини ХІХ ст. Все його життя було пов'язане з морською справою, медициною та освітою. Простежуючи по спогадах трудовий шлях цієї людини, можна дізнатися, що в Миколаєві існували Морський госпіталь, фельдшерська школа, училище для доньок нижчих чинів Морського відомства, спеціальна установа при поліції для догляду за якістю продовольчих товарів, товариство морських лікарів, Морське зібрання. В.А. Страдомський мав відношення до організації та влаштування Миколаївського технічного залізничного училища [7, арк. 9].

Значущими виявляються два епістолярії Василя Андрійовича, що зберігаються в фондах архіву. Листи були адресовані близьким знайомим і надіслані з Миколаєва. Вони яскраво передають атмосферу міста першої половини 70-х рр. ХІХ ст. Описуючи її, В. Страдомський трохи іронізує над місцевою публікою: «В Николаеве мучительная тоска от жары. Бульвар пустует, но по воскресеньям и праздникам слобода по обыкновению валит на бульвар толпами, поднимая своими хвостами пыль и обозначая путь шелухой семечек, истребляемых от скуки в громадном количестве» [8, арк. 7].

Наприкінці серпня 1874 р. в Миколаєві чекали на царя, тож В.А. Страдомський описує підготовку міста до зустрічі із самодержцем: «...гремит музыка, трещат барабаны, раздаются различные воинственные крики и песни солдат...» [8, арк. 7].

Достатньо цікавими виглядають свідчення про культурне життя Миколаєва. З листів можна побачити, що воно не вирізнялося своєю насиченістю та різнобарвністю («...Николаев не знает, где убивать вечера...»), хоча потреба в змістовному дозвіллі існувала. Городяни залюбки ходили на концерти хороших артистів або театральних труп, роблячи аншлаги у місцевому театрі. Але траплялось, зауважує В. Страдомський, що далеко не всі гастролери могли похвалитися високою якістю гри [8, арк. 10].

В матеріалах фонду Олексія Гмирьова (1887-1911), відомого в Миколаєві поета-революціонера, теж можна знайти листи, які містять поодинокі факти, цікаві для дослідників Півдня України, зокрема, про релігійне життя. Так, перебуваючи у херсонській в'язниці, О. Гмирьов в листі до своєї знайомої з Миколаєва навесні 1907 р. радив їй «...в ночь под Пасху сходит в польский костел. Там встреча праздника проходит величественно, торжественно, красиво. Там ты хоть на некоторое время отдохнешь душой» [9, арк. 31].

Автобіографія Давида Марковича Кокізова (нар. 1858 р.), уродженця Миколаєва, головного редактора газети «Южанин», охоплює небагато подій до 1917 р., але поміж іншого допомагає дізнатись про розвиток періодики в цьому місті. Зокрема, Д.М. Кокізов з 1909 р. брав участь у виданні «Вечернего Курьера», «Утреннего Курьера», а

потім «Николаевского Курьера». В той же час він активно працював у сфері загальної початкової освіти, розробляв плани будівництва початкових училищ [10, арк. 1].

У спогадах про видатного лікаря Миколаївщини Івана Єлізаровича Картаву (1893-1973) можна знайти деякі факти із життя незаможного південноукраїнського селянства. І.Є. Картава був старшим сином у родині, і, можна припустити, його чекала нелегка селянська доля. Однак, незважаючи на опір батька, Іван Картава вирішив здобувати освіту: спочатку він на «відмінно» закінчив парафіяльну школу, потім, завдяки втручанням та клопотам своєї першої вчительки, зміг отримати місце в 1-й Херсонській чоловічій гімназії, яку закінчив із золотою медаллю, а 1913 р. вступив до медичного факультету Новоросійського університету [11, арк. 11].

Серед матеріалів особового походження, що зберігаються в фондах архіву, варто згадати спогади Івана Діомидовича Зіздо (1883-1970). Він народився у м. Вознесенську Херсонської губернії. Закінчив Херсонську семінарію, працював учителем у сільських школах Херсонщини. В червні 1905 р., направляючись з відрядження додому через Одесу, він став свідком бурхливих подій, пов'язаних із повстанням на броненосці «Потьомкін», заворушеннями в Одесі та єврейським погромом, який стався в ті дні. Як пише автор, євреї-біженці поїздами тікали на 4-5 залізничні станції подалі від міста, а в самій Одесі було вкрай неспокійно: горів порт; натовп розграбував склади зі спиртним - почалась вакханалія... [12, арк. 1].

І.Д. Зіздо - автор цікавих заміток про Вознесенськ, єдиних у своєму роді, які повністю присвячені цьому південноукраїнському місту і ще не вивчені науковцями. Спогади являють собою рукопис, у якому історія міста описана по відповідних розділах: давнє минуле міста; детальний опис забудови, архітектури, розташування вулиць; самоврядування, розвиток промисловості, торгівлі, стан культурних та освітніх установ; життя Вознесенська та його мешканців за радянських часів тощо [13, арк. 5].

Автобіографія Дмитра Олександровича Охотнікова (нар. 1898 р.) написана жвавим складом і більше нагадує спогади. Він був журналістом, і професія вплинула на стиль написання цього твору. В ньому містяться і історія родоводу, і заняття батьків, і навчання в училищі, і захоплення спортом тощо. Словом, ця автобіографія яскраво передає життя звичайної миколаївської родини початку ХХ ст.

Батьки автора мешкали в Миколаєві, мати походила з родини матроса, батько - із майстрових, що працювали на суднобудівельних заводах. Сім'я жила дуже скромно, перебиваючись заробітками. В пошуках достойної роботи батько опинився по запрошенню фірми Денцлер і К^о в Юзівці, де мав влаштуватись до магазину сільськогосподарських знарядь. Але протримався там лише тиждень, оскільки господар магазину надав перевагу службовцю, який володів німецькою. Майже три роки (це складні 1905-1908 рр. - період революції та реакції) чоловік сидів без роботи і лише в 1908 р. йому вдалося влаштуватись до водопровідного відділу міської управи помічником бухгалтера [14, арк. 5].

Декілька сторінок автобіографії присвячено опису років навчання в Миколаївському реальному училищі. Д.О. Охотников вступив до закладу в 1910 р. Директором був німець К.М. Вірен. Тут панували строгість та офіціальність. Через скрутне матеріальне становище родини (навчання було платним) юнака двічі виключали через несплату. Продовжити курс допомагала рідня. Та й сам хлопець у канікулярний час з 1914 по 1917 рр. регулярно працював у Технічному бюро заводу «Руссуд» [14, арк. 5].

Легше було учням із заможних родин. Вони і місця в класі отримували кращі: «Первые парты занимали...сынки местной знати - градоначальника..., пристава..., священника..., владельцев магазинов, крупных домовладельцев и т. п. Остальные сидели

на задних партах. Особых столкновений у нас, правда, не было, но отчужденность чувствовалась» [14, арк. 5].

Не все подобалось у викладанні. Порядки в училищі були суворими. Учням не рекомендувалось користуватися книгами, «не относящимися к учебе». Занадто багато часу відводилося для вивчення Закону Божого, в закладі все було підпорядковано церковним обрядам та звичаям.

Сам же Д. Охотніков захоплювався російською та іноземною літературою, фізикою та спортом. Автору запам'ятався епізод, коли разом із товаришем він познайомився з відомим інженером-технологом В.В. Рюїнін. Той з симпатією поставився до молодих людей, які цікавилися фізичною наукою, і дав кілька цінних роз'яснень [14, арк. 6].

Щодо занять фізкультурою і спортом, як згадує Д. Охотніков, жодних обмежень не було. Він любив гімнастику, греблю, стрибки з жердиною. На загальноміських змаганнях був нагороджений срібним жетоном. З автобіографії можна дізнатися про становлення футболу в Миколаєві. Майбутня гра мільйонів тільки-но набувала своєї популярності в імперській Росії. Д. Охотніков виступав воротарем за команду училища, потім в робітничій команді «Фемида», в якій «заслужил похвалу в игре с футболистами английского судна «Принслийн», которые даже пожелали сфотографироваться вместе со мной. После этого меня пригласили играть в спортклубе «Унион»» [14, арк. 7].

Час від часу в училищі влаштовувалися вечори, ставилися невеличкі п'єси, організовувалося читання оповідань та віршів. Любов до літератури Д.О. Охотніков зберіг із дитинства, відтоді, як «с тетей Шурой бывал в «Просвіті», где с интересом слушал шевченковские стихи» [14, арк. 5].

У фонді Володимира Володимировича Рюїніна увагу дослідників можуть привернути в першу чергу його автобіографія, щоденники та записні книжки. В.В. Рюїнін (1874-1937) працював викладачем хімії, фізики, технології в Миколаївському залізничному та механіко-технічному училищах. Редагував часописи «Физик-любитель», «Электричество и жизнь», що видавалися в Миколаєві. Був популяризатором технічних знань, а з 1905 р. пропагував ідеї К.Е. Цюлковського.

Щоправда, автобіографія не надто багата на факти та події, цінні з огляду на дослідження історії Півдня України. Інформація обмежується відомостями про викладання В. Рюїніна у вищезгаданих училищах та переліку підприємств, на яких він працював [15, арк. 1].

Більше відомостей міститься в щоденниках В. Рюїніна, які він вів протягом 1892-1899 рр., та в його записних книжках, датованих 1891 р. і 1900-1904 рр. Ці твори писалися не для широкого загалу - переважно вони відображають внутрішній світ особистості, її рефлексії та світосприйняття. У такий спосіб на фоні суто людських переживань і роздумів постає картина (хай навіть і неповна) життя того, кого в радянські часи було прийнято називати інтелігенцією. До такого прошарку суспільства, власне, й належав В.В. Рюїнін. Через особистісне сприйняття подій він доніс до сучасного покоління живі відголоски минулого Миколаєва. Наприклад, у серпні 1892 р. В. Рюїнін пише в щоденнику про загрозу холери, що нависла в той час над містом, про те, як нудьгував вечорами на бульварі, про іспити в училищі [16, арк. 41].

У записних книжках переважно містяться нотатки про викладання в навчальних закладах, стосунки з учнями і те, як автор проводив свій вільний час. Дозвіллю присвячено чимало місця. З цих нотаток можна зробити певний висновок про заняття миколаївської публіки: «...вечером был в театре (труппа Глебовой)» [17, арк. 35]; «поехали в собрание. Ольга играла в винт, танцевала мазурку, я слегка скучал...» [17, арк. 46]; «вчера были в оперетте, шли «Игрушки». Более сильной вещи я и не выдывал. В театре конечно было много народу» [17, арк. 80]; «играл на бильярде» [17, арк. 87]; «не без удовольствия провел вечер в яхт-клубе» [18, арк. 31].

До професійної діяльності у В.В. Рюміна було двояке ставлення: час від часу на сторінках записників зустрічаються невітні висловлювання щодо учнів - «ученики мої почали мене серйозно злитись...» [17, арк. 52], «злят мене все. Злят ученики своєю апатією і ленью...», а також керівництва та колег - «...злит начальство, а особливо сослуживці» [18, арк. 81].

Можливо, такі думки виникли через панування казенного духу в навчальному закладі, конформізм та кар'єризм викладачів. У той же час відчувається, що невдоволення учнями носило більш штучний характер. В.В. Рюмін любив молодь і був професіоналом у своїй справі. Визнання учнями його викладацького хисту дуже тішило вченого, про що неодноразово нотувалося в записниках. «Дал 2 урока в женской гимназии. Ну не энциклопедист ли я? Девицам кажется понравился», - запис від 23 січня 1903 р. [19, арк. 5]. Через пару днів після того: «...вчера говорил о. Петр, что ученики ж/д (училища) обо мне хорошо отзывались» [19, арк. 6]. А ось записник 1904 р.: «Сегодня на уроке физики в 1 кл ученики мне аплодировали - это польстило мне как преподавателю, но огорчило как инспектора» [18, арк. 74].

Захоплення фізикою, бажання поширювати її в широких масах надихнуло В.В. Рюміна видавати в Миколаєві журнал «Физик-любитель». У серпні 1904 р. вийшов перший номер журналу. Це стало значущою подією в житті вченого: «...издано весьма изящно. Мы довольны. Подписчиков платных 40, бесплатных 32» [18, арк. 57].

Як бачимо, нарративна спадщина В.В. Рюміна помітно збагачує джерельну базу з історії Миколаєва на зламі ХІХ-ХХ ст.

Спогади Федора Тимофійовича Тимофєєва присвячені розвитку робітничого руху в Миколаєві початку ХХ ст. Їхній автор - голова правління Миколаївського товариства взаємної допомоги особам, що займаються ремісничою працею (1906-1912), та голова правління Миколаївського споживчого товариства «Трудова копійка» (1913-1917).

У джерелі містяться відомості про становлення та діяльність цих організацій. Метою їхнього створення було залучення робітників до активного суспільного життя. Товариства відіграли помітну роль у згуртуванні робітників, поліпшенні їхнього матеріального становища, побуту, пошквалюванню культурно-просвітницького життя в робітничому середовищі. Автор наводить список учасників товариств [20, арк. 93].

Одним із найбільш крупних фондів Державного архіву Миколаївської області є особовий фонд письменника, композитора, історика, видатного культурного діяча, голови миколаївської «Просвіти» Миколи Миколайовича Аркаса (1853-1909). Матеріали фонду, а це переважно приватні листи, неодноразово привертала увагу дослідників. Утім потребує пошуку та систематизації та частина епістолярію, яка може розширити наші уявлення про події, пов'язані з минулим Південної України.

Кореспондентами М.М. Аркаса виступали різні культурні діячі, митці, учасники «Просвіти». Вони щиро переживали за розвиток українського національного руху на Півдні. В матеріалах листування йшлося про влаштування гастролей, вечорів, вистав, організацію роботи «Просвіти» та налагодження співпраці між її осередками, видання літератури, популяризація української думки серед широкого загалу тощо.

Наведемо кілька прикладів, які дозволяють побачити коло інтересів, проблем, напрямків діяльності, що мали місце в українському культурному середовищі Півдня початку ХХ ст. Так, в одному з листів до драматурга М. Кропивницького М. Аркас розповідав про те, з яким успіхом оркестр грав на симфонічному вечорі в Миколаєві увертюру з його опери «Катерина» [21, арк. 6], яка принесла визнання композитору.

Сам же М. Кропивницький і його трупа неодноразово бували в Миколаєві, де виступали з гастроллями, правда, кожного разу успіх був різний: «Сумно в Миколаєві і збори надто сумні, перемилися Миколаїв, обзліднівся...», - жалівся драматург в своєму листі від 18 вересня 1902 р. до М. Аркаса [21, арк. 49].

Вагомим здобутком М.М. Аркаса в його громадській діяльності стало відкриття «Просвіти» в Миколаєві. Незважаючи на непрості умови, обумовлені тиском царату та жорсткою реакцією після російської революції 1905 р., товариство мало популярність серед мешканців. Із листа до М. Аркаса одного з учасників товариства О. Недолі можна дізнатися про те, чим жив осередок: «Провели вечір в «Просвіті». Людей було більше, чим на першій вечір. Збір 33 карб., з них за оповістки 2 карб. і піаністу 5 карб., останні підуть в скарбницю...» [22, арк. 3].

Далі О. Недоля описує програму вечора: спів, виступ хору, читання творів «наших» письменників. Захід проходив під наглядом спеціального «агенту» - ним був помічник пристава. Нарікань з боку влади не було. В той же час О. Недоля скаржився, що за відсутності голови, тобто М.М. Аркаса, якого автор листа називав «батьком», дехто з адміністрації «Просвіти» погано виконував свої обов'язки, байдуже ставився до організації та її роботи [22, арк. 4].

Але не лише новини «Просвіти» висвітлюються в епістолярії М. Аркаса. В листі від 14 серпня 1907 р. О. Недоля сповіщав про наслідки наступу реакції: «Новин в Миколаїві нема, все старе: убивства, грабіжки, бешкети чорної сотні, від якої дісталось де-кому і із наших просвітян. От і вся новина, яка як пошесть окутала нашу країну» [22, арк. 2].

Майже через рік (червень 1908 р.) О. Недоля знову бідкався, однак тепер через скрутну економічну ситуацію: «...справа в порту стоїт зовсім скверно, заказів нема... Значить і будівання флоту невідомо коли почнеться. От через все це робітників розчитують, а не-забаром приймуться і за нас» [22, арк. 5].

Відомо, що в своїй роботі миколаївські просвітяни спирались на досвід інших осередків, у тому числі Одеси. Між ними встановилися дружні зв'язки. Про життя одеської «Просвіти» йдеться в листі її бібліотекара Андрія Ніковського до Миколи Аркаса: «Справи в Одеській «Просвіті» ідуть нормально, за маленькими винятками, адміністрація утискує не дуже, студентська молодь більш і більш іде в «Просвіту» не тільки танцювати. З грошима трохи скрутненько, але животіти можна. Гарно те, що «Просвіта» захоплює що разу більший і новий гурт громадянства, що люде нас бачуть і знають - і з повагою ставляться...» [23, арк. 3].

В іншому своєму листі А. Ніковський відповідав М. Аркасу на питання про допуск євреїв до «Просвіти». Як виявилось, місцеві просвітяни не звертали увагу на національну приналежність, і серед членів було записано 10 осіб єврейської національності, переважно студентів. Також А. Ніковський пропонував надіслати до миколаївської «Просвіти» брошури. Він піклувався про встановлення якомога тісних відносин між осередками: «Взагалі треба ще якихось зносин між нашими «Просвітами». Бо вся справа українська йде не так інтенсивно, як може йти, як бажано, щоб ішла» [23, арк. 6].

Значущою подією для українства Півдня стало видання М. Аркасом «Історії України-Русі». А. Ніковський так характеризує її появу в 1908 р.: «Я привітав її як з'явище великої ваги - це учебник для будучих гімназій, це підручник для учителів..., а зараз це книга, якої недоставало, яка дуже потрібна. Вона будитиме свідомість у людей і підміцнятиме вже свідомих інтелігентів і робітників» [16, арк. 9].

Серед кореспондентів Миколи Аркаса - лікар Анастасій Фоменко, якого хвилювало питання створення «релігійно-етичного кола», що займалося б видавництвом українських релігійних книжок для селянства. У А. Фоменка була ідея закласти таке товариство в Одесі, але через воєнний стан (це був 1908 р.) реалізувати задумане виявлялося неможливим [24, арк. 9].

А. Фоменко цікавився у М. Аркаса можливістю налагодити дану справу в Миколаєві, але, напевно, безрезультатно, бо, як незабаром він сам напише історичу «діло про видання релігійно-етичних книжок пропало» [24, арк.11].

Безсумнівно, епістолярії із фонду М.М. Аркаса - це унікальні джерела, що дозволяють відтворити окремі епізоди просвітницької діяльності патріотично налаштованої української інтелігенції Півдня початку ХХ ст. Саме в той час попри асимілятивну політику царату все гучніше став доноситися голос українства, яке виборювало собі шлях до повноцінного духовного життя.

Отже, матеріали особового походження, що зберігаються у фондах Державного архіву Миколаївської області, відрізняються індивідуальним сприйняттям середовища, в якому опинилися автори, подій і явищ, свідками яких вони були. Ці історичні джерела дають різноманітний, багатий матеріал для подальшого дослідження історії Південної України. Разом з тим, в роботі з матеріалами особового походження слід враховувати фактор суб'єктивності. На нашу думку, робота з подальшого опрацювання матеріалів особового походження, їх виявлення, систематизація, аналіз тощо й сьогодні залишається одним із найважливіших напрямків роботи науковців. Кожне джерело заслуговує пильної уваги істориків, краєзнавців, дослідників і взагалі всіх, хто цікавиться історією рідного краю.

Список використаної літератури

1. Арабаджи С. С. Повсякденне життя грецького населення Північного Приазов'я кінця ХVІІІ - початку ХХ ст.: джерелознавчий аспект : дис. ... канд. іст. наук: 07.00.06 / Святлана Сергійівна Арабаджи; Донецький нац. ун-т. - Донецьк, 2012. - 262 с. ; Arabadzhy S. S. Povsiakdenne zhyttia hretskoho naselennia Pivnichnoho Pryazovia kintsia ХVІІІ - pochatku ХХ st.: dzhereloznavchyi aspekt : dys. ... kand. ist. nauk: 07.00.06 / Svytlana Serhiiivna Arabadzhy; Donetskyi nats. un-t. - Donetsk, 2012. - 262 s.
2. Гедьо А. В. Соціально-економічний розвиток грецьких громад України середини ХVІІ-ХІХ ст. : джерелознавчий аспект / А. В. Гедьо. - Донецьк : ДонНУ, 2006. - 399 с. ; Hedo A. V. Sotsialno-ekonomichnyi rozvytok hretskykh hromad Ukrainy seredyny ХVІІ-ХІХ st. : dzhereloznavchyi aspekt / A. V. Hedo. - Donetsk : DonNU, 2006. - 399 s.
3. Казьмірчук М. Г. Джерела особового походження / М. Г. Казьмірчук. - Київ : Логос, 2010. - 242 с. ; Kazmirchuk M. H. Dzherela osobovoho pokhodzhennia / M. H. Kazmirchuk. - Kyiv : Lohos, 2010. - 242 s.
4. Коляструк О. А. Документи особового походження як джерела з історії повсякденності [Електронний ресурс] / О. А. Коляструк. - Режим доступу : <http://www.history.org.ua/JournALL/journal/2008/2/13.pdf> ; Koliastruk O. A. Dokumenty osobovoho pokhodzhennia yak dzherela z istorii povsiakdennosti [Elektronnyi resurs] / O. A. Koliastruk. - Rezhym dostupu : <http://www.history.org.ua/JournALL/journal/2008/2/13.pdf>
5. Косенко О. В. Джерельно-інформаційний потенціал особових архівних фондів : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.06 / Олена Володимирівна Косенко; Київськ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. - Київ, 2009. - 211 с. ; Kosenko O. V. Dzherelno-informatsiinyi potentsial osobovykh arkhivnykh fondiv : dys. ... kand. ist. nauk : 07.00.06 / Olena Volodymyrivna Kosenko; Kyivsk. nats. un-t im. T. Shevchenka. - Kyiv, 2009. - 211 s.
6. Шушляннікова Н. В. Соціокультурна історія Херсонщини кінця ХVІІІ - початку ХХ ст. за нарративною літературою : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / Наталя Володимирівна Шушляннікова; Дніпропетровськ нац. ун-т. - Дніпропетровськ : 2002. - 203 с. ; Shushliannikova N. V. Sotsiokulturna istoriia Khersonshchyny kintsia ХVІІІ - pochatku ХХ st. za naratyvnoiu literaturoiu : dys. ... kand. ist. nauk : 07.00.01 / Natalia Volodymyrivna Shushliannikova; Dnipropetrovsk nats. un-t. - Dnipropetrovsk : 2002. - 203 s.
7. Державний архів Миколаївської області. - Ф. 448. - Оп. 1. - Спр. 4. - Арк. 32; Derzhavnyi arkhiv Mykolaivskoi oblasti. - F. 448. - Op. 1. - Spr. 4. - Ark. 32.
8. Там само. - Спр. 16. - Арк. 11; Tam samo. - Spr. 16. - Ark. 11.

9. Там само. - Ф. 451. - Оп. 1. - Спр. 1. - Арк. 87; Там само. - F. 451. - Op. 1. - Spr. 1. - Ark. 87.
 10. Там само. - Ф. 483. - Оп. 1. - Спр. 1. - Арк. 3; Там само. - F. 483. - Op. 1. - Spr. 1. - Ark. 3.
 11. Там само. - Ф.Р. 5768. - Оп. 1. - Спр. 2. - Арк. 12; Там само. - F.R. 5768. - Op. 1. - Spr. 2. - Ark. 12.
 12. Там само. - Ф.Р. 3424. - Оп. 1. - Спр. 2. - Арк. 9.; Там само. - F.R. 3424. - Op. 1. - Spr. 2. - Ark. 9.
 13. Там само. - Спр. 1. - Арк. 99; Там само. - Spr. 1. - Ark. 99.
 14. Там само. - Ф.Р. 5567. - Оп. 1. - Спр. 1. - Арк. 20; Там само. - F.R. 5567. - Op. 1. - Spr. 1. - Ark. 20.
 15. Там само. - Ф.Р. 2859. - Оп. 1. - Спр. 1. - Арк. 8; Там само. - F.R. 2859. - Op. 1. - Spr. 1. - Ark. 8.
 16. Там само. - Спр. 120. - Арк. 61; Там само. - Spr. 120. - Ark. 61.
 17. Там само. - Спр. 135. - Арк. 92; Там само. - Spr. 135. - Ark. 92.
 18. Там само. - Спр. 139. - Арк. 91; Там само. - Spr. 139. - Ark. 91.
 19. Там само. - Спр. 138. - Арк. 62; Там само. - Spr. 138. - Ark. 62.
 20. Там само. - Ф.Р. 5627. - Оп. 1. - Спр. 2. - Арк. 119; Там само. - F.R. 5627. - Op. 1. - Spr. 2. - Ark. 119.
 21. Там само. - Ф. 468. - Оп. 1. - Спр. 6. - Арк. 77; Там само. - F. 468. - Op. 1. - Spr. 6. - Ark. 77.
 22. Там само. - Спр. 13. - Арк. 6; Там само. - Spr. 13. - Ark. 6.
 23. Там само. - Спр. 14. - Арк. 9; Там само. - Spr. 14. - Ark. 9.
 24. Там само. - Спр. 22. - Арк. 11; Там само. - Spr. 22. - Ark. 11.
- Стаття надійшла до редакції 09.09.2015 р.

A. Kukhliiev

**THE MATERIALS OF PERSONAL ORIGIN OF THE FUNDS OF STATE
ARCHIVE OF MYKOLAIV REGION AS A SOURCE OF THE HISTORY OF
SOUTHERN UKRAINE
(THE SECOND HALF OF THE XIX - EARLY XX CENTURY)**

An interesting and valuable source for the study of the history of Southern Ukraine the second half of XIX - early XX century are the materials of personal origin. Their value determined by the presence of rich factual material saturation observations and reflections of the authors of the events described, bright color display, spirit of time, moods and details of life.

Narrative sources through the lens of personal experiences of their authors give an opportunity to re-evaluate the past. Materials personal origin are stored in the collections of the State Archives of Mykolaiv region, universal in meaning, have great informative features, providing valuable information about the development of economy, education, culture and daily life of the population and so on. Expansion of sources through research into scientific circulation new documents and materials, as well as exploring the potential of their information remains one of the prospective areas of national historical science. Materials of personal origin, which include memories, memoirs, diaries, notebooks, correspondence that stay in mind during a person's life is an integral part of source base to explore the past.

Materials of personal origin are stored in the collections of the State Archives of Mykolaiv region, provide diverse, rich material for further research of the history of Southern Ukraine. Moreover, it is necessary to take into account the subjectivity in the records of the personal origin. The author concludes that work on further studies of personal origin, their detection, classification, analysis, etc., remains one of the most important areas of academics today. Every source deserves the attention of historians, ethnographers, researchers and in

general, anyone interested in local history. However, systematic detected and available sources of complex socio-economic, cultural and everyday history of Mykolaiv second half of XIX - early XX century requires critical analysis using a wide range of source techniques and methods.

Working different groups of narrative sources will create a comprehensive study of the history of Southern Ukraine, will open new opportunities to the public perception and understanding of the past. However, each source deserves attention of historians, ethnographers, researchers and in general anyone interested in local history.

Keywords: *funds, materials of personal origin, archives, memoirs, letters, diaries, Mykolaiv.*

РЕЦЕНЗЕНТИ: *Гедьо А.В., д.і.н, проф.; Задунайський В.В., д.і.н., проф.*

УДК 336.77:63(477)''192''

А. А. Лубчинський

ІНСТИТУТ КРЕДИТУВАННЯ ЯК СТИМУЛЮЮЧИЙ ФАКТОР РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОГО СЕЛА В 20-Х РР. ХХ СТ.

Дана стаття досліджує інститут кредитних відносин між Радянською державою та українським селянством в 20-ті роки ХХ ст. В ній подано інформацію про різноманітні види кредитних відносин, що були започатковані владою з метою стимулювання розвитку зруйнованого сільського господарства. На основі фактичного матеріалу розглянуто реальну доцільність проведення кредитування сільськогосподарських виробників різних форм власності з метою підвищення їх продуктивності праці.

Ключові слова: *селянин, кредитування, початковий капітал, податки, індивідуальне селянське господарство, колгосп, радгосп, кредитне товариство.*

З метою стимулювання сільгоспвиробників різних форм власності і задля їх економічної підтримки радянська держава, в 20-х рр. ХХ ст., робила капіталовкладення в сільськогосподарське виробництво у вигляді кредитів. Вироблялись напрямки та конкретні форми кредитування різних категорій селянських господарств – колективних та індивідуальних. За допомогою кредитування влада здійснювала непрямий вплив на весь аграрний сектор і безпосередньо на сільгоспвиробників.

Питаннями залучення коштів у сільськогосподарське виробництво часів непу займались економісти-аграрії: О. Чаянов [1], І. Коротков [2]. Вони пропонували альтернативні підходи фінансування селянських господарств як з державного бюджету так і з фондів кредитної кооперації. На сучасному етапі проблемами та перспективами розвитку сільського господарства займаються економісти – П. Саблук [3], історики-аграрії Л. Беренштейн, П. Панченко, С. Коломієць, О. Каденюк [4;5], І. Рибак [6; 15], В. Зіновчук [7] та ін.

Сам інститут кредитування був започаткований на початку 20-х років для тих галузей народного господарства, котрі забезпечували населення продуктами харчування та товарами загального вжитку. Введення кредитування в аграрному секторі було обумовлено деякими важливими факторами. По-перше, – в роки світової та громадянської воєн сільське господарство України, по суті, занепало. Істотно скоротились посівні площі, поголів'я худоби, погіршилась технологія обробітку землі і,